

УДК 316.346.2

DOI DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-3>

АБОРТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА РЕПРОДУКТИВНОГО ВИБОРУ ЖІНКИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПОВНОЇ АБО ЧАСТКОВОЇ ЗАБОРОНИ

Гавловська А.О., к.ю.н., доцентка,
в. о. завідувача кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

Проценко М.В., к.ю.н.,
доцент кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

У статті досліджено досвід окремих країн у сфері часткової або повної заборони абортів як форми реалізації права репродуктивного вибору жінки. Розглянуто вплив такої заборони на формування низки негативних соціальних явищ у досліджуваних країнах.

Ключові слова: репродуктивні права, право репродуктивного вибору жінки, аборт, заборона абортів, легалізація абортів.

Havlovska A.O., Protsenko M.V. ABORTION AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF A WOMAN'S RIGHT TO REPRODUCTIVE CHOICE: STUDY OF CERTAIN ASPECTS OF FULL OR PARTIAL PROHIBITION

The article examines the experience of individual countries in the field of partial or complete prohibition of abortion as a form of exercising a woman's right to reproductive choice. Namely, the experience of the USSR (20–60s of the 20th century), Ireland (80–90s of the 20th century – the beginning of the 21st century), the United States (70–90s of the 20th century – the beginning of the 21st century) and of Poland (20s of the 21st century).

The negative social phenomena of a complete or partial ban on abortion as a form of exercising a woman's right to reproductive choice are such negative social phenomena as: violation of a woman's right to reproductive choice; the development of the "abortion underground", the carrying out of illegal abortions, which in most countries is a criminal offence; performing abortions by incompetent persons, without proper medical education and in unsanitary conditions; increasing the mortality rate of women and harming their reproductive health; full or partial prohibition of abortion violates a woman's right to life and respect and private and family life; lack of effective mechanisms for identifying legal grounds for abortion based on medical or socio-economic indicators; protest movements of supporters and opponents of the legalization of abortion, confrontation with law enforcement agencies; lack of an adequate system of medical and social institutions, material support for mothers and families in which children with physical and mental disabilities were born, as a result of the ban on abortions due to defects and genetic diseases of the fetus; a decrease in the birth rate in most countries of the world (for example, in Poland, the birth rate is 1.4); not all women have equal access to free abortion and others.

Key words: reproductive rights, right to reproductive choice, abortion, abortion ban, abortion legalization.

Постановка проблеми. Право на переривання вагітності (аборт) – це репродуктивне право четвертого покоління, яке отримало визнання на міжнародному й національному нормативно-правовому рівнях. Наприклад, право на аборт прямо не визначене в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [1], проте її ст. 8 закріплює «право на повагу до приватного та сімейного життя», яке Європейським судом із прав людини трактується досить широко, у тому числі в аспекті реалізації репродуктивних прав, зокрема права на планування сім'ї та права на аборт.

Тривалий час у різних країнах тривають суперечки щодо морального, релігійного та правового статусу штучного переривання вагітності (вчинення абортів). Опоненти суперечки поділяються на дві групи та незалежно від назви, під якою вони здійснюють свою діяльність у тій чи іншій країні, обстоюють дві позиції: «за життя / pro-life» (за право ненародженої дитини на життя) або «за вибір» (за право репродуктивного вибору жінки). Єдино, універсального висновку щодо легалізації

або заборони (повної чи часткової) абортів у сфері релігії, моралі та права наразі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із теми дає можливість зробити висновок, що аборт як форма права на репродуктивний вибір жінки досліджується в межах таких напрямів:

– право жінки на штучне переривання вагітності, зокрема й в аспекті права на життя (його обстоюють Д. Воронцова, Ю. Гоголь, М. Громовчук, В. Жилияк, Р. Карпенко, К. Курносова, В. Кожан та інші вчені);

– право на аборт як репродуктивне право жінки четвертого покоління (цю думку підтримують Н. Борисевич, О. Єднак, А. Мерник, В. Лисікова та інші автори);

– право на аборт як складова частина галузевого права;

– аборт як морально-етична та філософська проблема (цей напрям представляють Т. Біденчук, К. Черевко);

– історичні аспекти заборони та легалізації абортів (вивчає М. Кругляк);

– кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів (предмет дослідження А. Агаркової);

– публіцистичні праці в цій сфері.

Метою статті є дослідження окремих аспектів повної або часткової заборони абортів як форми реалізації права репродуктивного вибору жінки. Для її досягнення необхідно вирішити такі дослідницькі **завдання**:

– розкрити окремі аспекти повної або часткової заборони абортів в СРСР (20–60-ті рр. XX ст.), Ірландії (80–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.), США (70–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.) та Польщі (20-ті рр. XXI ст.);

– проаналізувати негативні соціальні наслідки повної або часткової заборони абортів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна правова практика визнає право держав визначати термін вагітності, у період якого жінка має можливість прийняти рішення про штучне переривання вагітності; кожна держава повинна гарантувати право жінки на аборт, оскільки вагітність за медичними показниками може загрожувати її життю чи здоров'ю.

Умовно країни у своєму ставленні до питання легалізації, часткової легалізації або заборони абортів поділяються на такі групи:

1) країни, у яких дозволяється проведення абортів за бажання жінки (за загальним правилом до 12-го тижня вагітності), а кримінальна відповідальність за незаконний аборт настає у випадку перевищення допустимого терміну вагітності без належних медичних і соціальних підстав або в разі вчинення некваліфікованого абортів. До таких країн, зокрема, належать Україна, Болгарія, Угорщина, Туреччина, Швеція тощо;

2) країни, у яких проведення абортів дозволяється як за медичними, так і за соціально-економічними показниками, зокрема якщо сім'я є багатодітною та не зможе належним чином забезпечити потреби ще однієї дитини. До таких країн належать Індія, Люксембург, Японія, Фінляндія, Ізраїль;

3) країни, у яких проведення абортів дозволяється у виняткових випадках, зокрема якщо вагітність загрожує життю та здоров'ю жінки (медичний показник) або якщо вона настала в результаті вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, зокрема в результаті зґвалтування. До таких країн належать, наприклад, Польща, Нігерія, Уругвай, Пакистан, Перу, Марокко тощо;

4) країни, у яких повністю заборонено проводити аборти (крім випадків збереження життя жінки), незаконний аборт прирівнюється до злочинів проти життя. До таких країн належать, зокрема, Єгипет, Ірак, Чилі, Сирія, Філіппіни, Непал, Гондурас, Ватикан, Оман тощо [2].

У статті ми здійснимо дослідження питань заборони / легалізації абортів у декількох країнах та в різні історичні періоди.

1. СРСР (20–60-ті рр. XX ст.)

У 20-х рр. XX ст. в Радянському Союзі було дозволене «із застереженням» проведення абортів, оскільки їх заборона вважалася «буржуазним пережитком». Такими застереженнями, зокрема, стали:

– дозвіл спеціальної комісії;

– не дозволявся аборт у разі першої вагітності;

– у випадку, якщо попередній аборт було зроблено менше ніж пів року тому;

– встановлювалася плата за аборт, яка постійно підвищувалася (наприклад, у 1934 р. вартість абортів становила 25% від сукупного доходу сім'ї) [3].

У ці роки статеві позашлюбні відносини масово практикувалися серед молоді, що зумовило велику кількість небажаної вагітності, адже протизаплідні засоби також були «пережитком буржуазії», а сексуальне виховання було відсутнє. Тому вже в 1936 р. влада наклала абсолютну заборону на проведення абортів, яка передбачала кримінальну відповідальність для тих, хто проводив аборт, та для жінок, які зважувалися на нелегальний аборт.

На відміну від очікуваного результату у вигляді підвищення рівня народжуваності (яке справді простежувалося в перші півтора роки після заборони), у країні збільшилася кількість нелегальних і некваліфікованих абортів, що досить часто могло призвести до смерті жінки та вбивств немовлят віком до року ($\geq 25\%$ від загальної кількості вбивств у країні) [3]. Також відмічалася перевантаженість пологових будинків, що призводило до підвищення смертності серед породіль і немовлят.

Рис. 1. Пологовий будинок, Київська область, 1952 р. (фото з відкритих джерел, за матеріалами [3])

У 40–50-х рр. XX ст. 30% вагітностей переривалися абортів, майже 90% яких становили незаконні аборти.

Уже в листопаді 1955 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ, відповідно до якого було повторно легалізовано аборти. Проте низький рівень сексуальної освіченості та життя в радянському суспільстві спричинили нову хвилю абортів. Аборти продовжували засуджувати на рівні суспільства й держави, проводилися агітаційні заходи щодо утримання жінок від вчинення абортів, а жінка, яка вчинила аборт, піддавалася осуду серед колег і сусідів. Адже, на переконання ідеологів тоталітарного радянського режиму, державі потрібні «нові борці – будівельники колективного життя в нерозривному поєднанні індивідуального та колективного», а аборт – це

«спадщина суспільства з вузькоособистими інтересами» (Арон Сольц) [3].

Під час проведення абортів на ранніх строках вагітності в медичних закладах не використовували знеболювальні препарати. Тому практика підпільних абортів продовжувала існувати, окрім того, жінки вдавалися до «народних методів» переривання вагітності, що своєю чергою підвищувало рівень смертності вагітних жінок та значно шкодило жіночому здоров'ю.

II. Ірландія (80–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.)

У 1983 р. була прийнята 8-ма поправка до Конституції Ірландії (1937 р.) шляхом проведення загальнодержавного референдуму («за» проголосувало 67% його учасників). Поправка передбачала заборону проведення абортів шляхом визнання права ненародженої дитини на життя та його захист із боку держави: «Держава визнає право на життя ненародженої дитини та, з огляду на однакове право на життя матері, гарантує у своїх законах повагу, намагається, наскільки це практично можливо, захищати та відстоювати це право за допомогою своїх законів» [4] (переклад наш – А. Г., М. П.).

У період з 1983 р. по 2018 р. ірландки змушені були використовувати нелегальний медикаментозний аборт, виїжджати до Великобританії для проведення абортів у медичних закладах (до речі, у Північній Ірландії аборти в той період також були заборонені) або наважувалися на приховування вагітності та народження на самоті, що призвело до значної кількості трагічних випадків смерті дитини й матері. В окремих випадках суди Ірландії могли дозволити неповнолітнім жертвам згвалтування легальний виїзд до іншої країни з метою проведення абортів, навіть всупереч волі сім'ї жертви насильства.

У 2000-х рр. в Ірландії була дозволена так звана екстрена контрацепція, проте фактично на розсуд лікаря чи фармацевта могли відмовити у продажі засобів екстреної контрацепції.

Траплялися випадки, коли ірландські лікарі відмовлялися проводити аборт за медичними показниками, що могло призвести до смерті жінки. Наприклад, випадок Савіти Халаппанавар, смерть якої в результаті так званої медичної помилки, а фактично через відмову лікарів провести аборт за медичними показниками, спричинила низку протестів в Ірландії.

Лише у 2018 р. знову шляхом загальнодержавного референдуму 8-му поправку до Конституції Ірландії було відмінено («за» проголосувало близько 66% учасників референдуму) – право ненародженої дитини на життя та право матері на життя прирівнювалися, жінкам за їхнього рішення надавалося право на вчинення абортів до 12-го тижня вагітності. У період підготовки до референдуму в суспільстві розгорнулося протистояння двох протилежних сил: прибічників легалізації абортів «YES» та противників його легалізації «NO» (це представники не тільки ірландської греко-католицької церкви, а й американських протестантів, які активно долучилися до публічних дебатів та «битв» у соціальних мережах).

Рис. 2. Протести в Дубліні (фото з відкритих джерел)

Рис. 3. Мурал у пам'ять Савіти Халаппанавар та на підтримку абортів (фото з відкритих джерел)

III. США (70–90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.)

До 1973 р. аборти в США були заборонені та вчинялися підпільно або вагітними жінками самостійно за допомогою підручних засобів (зокрема, плічками для одягу, які надалі стали одним із символів боротьби за право на аборт), що могло призвести до каліцтва вагітної жінки або навіть її смерті.

Рис. 4. Anna Moneymaker / Getty Images (фото з відкритих джерел, за матеріалами [6])

З огляду на значну статистику смертності від підпільних абортів у січні 1973 р. Верховний суд США у справі «Роу (Ро) проти Вайда» прийняв рішення щодо штучного переривання вагітності, зокрема:

- 1) протягом 1-го триместру вагітності аборт не заборонений;
- 2) протягом 2-го триместру аборт дозволяється за певного регулювання з боку держави та з дотриманням умов забезпечення безпеки для здоров'я жінки;
- 3) протягом 3-го триместру аборт дозволений лише у випадку, коли вагітність загрожує життю чи здоров'ю жінки.

Таке рішення ґрунтувалося на 14-й поправці до Конституції США, яка гарантує громадянам США дотримання їхніх прав та заборону штатам приймати дискримінаційні закони, які обмежують ті чи інші права громадян.

У 1992 р. Верховний суд США у справі «Планове батьківство проти Кейсі» переглянув попереднє рішення щодо дозволу на аборт та скасував триместровий підхід до проведення абортів, закріпивши принцип «життєздатності плоду».

У червні 2022 р. Верховний суд США дозволив штатам приймати рішення щодо введення додаткових заборон на проведення абортів, адже «право врегулювати проведення абортів належить народу та його представникам». Тобто фактично Верховний Суд США скасував конституційне право на аборт, яке попередньо визнав [5].

Керуючись цим рішенням, окремі штати (зокрема, Айдахо, Міссісіпі, Техас, Луїзіана, Кентуккі, Міссурі, Теннессі, Юта, Вайомінг, Північна Дакота) ввели так звані тригерні заборони абортів, або «тригерні закони» (наприклад, аборт після 12-го тижня вагітності можливий у випадку, якщо жінка доведе необхідність його проведення) [6], окрім випадків, коли вагітність загрожує життю та здоров'ю жінки або вона настала в результаті зґвалтування чи інцесту (ці факти жінці необхідно довести юридично). За проведення недозволеного абортів в зазначених штатах медичних працівників будуть притягувати до кримінальної відповідальності (до 10 років позбавлення волі та 100 тис. доларів штрафу).

Представники медицини та науки наводять низку доказів щодо того, що заборона абортів негативно вплине на рівень смертності жінок і дітей, призведе до значної шкоди їхньому здоров'ю та зростання бідності.

Американське суспільство, як і суспільство інших країн, у питаннях заборони чи дозволу абортів поділилося на рухи «За життя» (наприклад, представники консервативної партії США) та «За вибір» (наприклад, громадська організація «Pro-Choice America»).

Активісти руху «За життя» щороку в день прийняття рішення «Роу (Ро) проти Вайда» проводять Марш за життя. Активісти руху «За вибір» надають допомогу жінкам у проведенні абортів, зокрема відвозять їх в інші штати, де аборт дозволений, або до медичних закладів, у яких послуги з переривання вагітності надаються безкоштовно.

IV. Польща (20-ті рр. XXI ст.)

Польща – це західноєвропейська країна, у якій закріплені одні з жорсткіших норм щодо проведення абортів. Зокрема, законом від 1993 р. аборт було дозволено виключно в таких випадках:

- 1) вагітність настала в результаті інцесту або зґвалтування;
- 2) існує загроза життю та здоров'ю жінки;
- 3) наявне важке захворювання чи дефект плода, які загрожують його життю після народження.

Проте 22 жовтня 2020 р. Конституційний трибунал Польщі, ґрунтуючись на тезі про те, що «Конституція Польщі захищає права людини не з моменту народження, а з моменту зачаття», відхилив третю умову для проведення абортів, визнавши її неконституційною, оскільки саме вона стала основною причиною таких операцій у країні. Унаслідок прийняття рішення Конституційним трибуналом Польщі значна кількість медичних закладів відмовилася проводити аборти навіть тим жінкам, які вже очікували на проведення операції, у зв'язку із чим Міністерство охорони здоров'я Польщі внесло роз'яснення, що застосовувати зазначене рішення Конституційного трибуналу Польщі необхідно тільки після його офіційного оприлюднення. Проте фактично медичні заклади посилаються на низку другорядних причин та продовжують відмовляти у проведенні абортів (як такі причини вказують, наприклад, епідемію коронавірусу, відсутність належного обладнання тощо) [7].

У Польщі діє активний рух «Захисників життя», які досить агресивно відстоюють позицію щодо повної заборони абортів. На противагу їм виступають представники неформальної організації «Загальнопольський страйк жінок», яка була створена у 2016 р. під час попередніх протестів за легалізацію абортів. Протести проти рішення Конституційного трибуналу Польщі щодо заборони абортів мали масовий характер та пройшли в більше ніж 600 населених пунктах. Проте римо-католицька церква, жителі невеликих міст і містечок засуджують протестувальниць, називаючи їх «грішницями та вбивцями дітей», в окремих випадках відмічалися навіть факти нападів на жінок, які вийшли на протестні акції, що здійснювалися футбольними фанатами та представниками ультраправих угруповань.

Рис. 5. Польські протестувальниці (фото з відкритих джерел, за матеріалами [7])

Державні органи, побоюючись ескалації протестів, відклали офіційне оприлюднення рішення Конституційного трибуналу Польщі, було внесено пропозиції щодо можливого розгляду питання проведення абортів на референдумі.

Фактично повна заборона абортів у Польщі сприятиме розвитку таких негативних явищ:

а) підпільного абортів;
 б) розвитку «абортивного туризму» (наприклад, організація «Аборти без кордонів», проєкт «Тітка Чеся» сприяють проведенню абортів польським жінкам на території інших країн, зокрема Чехії, України тощо);

в) збільшення відсотка смертності жінок та завдання шкоди їхньому здоров'ю в результаті застосування ними народних методів переривання вагітності;

г) зникнення пренатальної діагностики тощо.

Висновки. У ході дослідження ми дійшли висновку, що наслідками повної або часткової заборони абортів, як форми реалізації права репродуктивного вибору жінки, стають такі негативні соціальні явища:

– порушення права репродуктивного вибору жінки;

– розвиток «абортивного підпілля», проведення незаконних абортів, що в більшості країн є кримінальним правопорушенням;

– проведення абортів некомпетентними особами без належної медичної освіти та в антисанітарних умовах;

– збільшення рівня смертності жінок та нанесення шкоди їхньому репродуктивному здоров'ю;

– порушення права жінки на життя та повагу до приватного й сімейного життя;

– відсутність ефективних механізмів виявлення законних підстав для проведення абортів за медичними чи соціально-економічними показниками;

– протестні рухи прибічників та противників легалізації абортів, протистояння з правоохоронними органами, релігійними організаціями, представниками інших неформальних рухів;

– відсутність належної системи медичних і соціальних закладів, матеріальної підтримки матерів-одиначок та сімей, у яких народилися діти з фізичними й психічними особливостями внаслідок заборони проведення абортів через вади та генетичні хвороби плоду;

– зниження індексу народжуваності в більшості країн світу (наприклад, у Польщі індекс народжуваності становить 1,4);

– неоднаковий доступ до безкоштовного абортів різних категорій жінок тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) з протоколами до неї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.09.2022).

2. Кравцова Т., Корнієнко М. Вбивство чи можливість вибору: як міжнародне право регулює питання абортів. *Європейська правда*. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/17/7116617/> (дата звернення: 19.09.2022).

3. Пивоваров С., Спірін Є. 65 років тому в СРСР (знову) легалізували абортів. Їхня кількість зросла до семи мільйонів на рік, а сексуальне виховання так і лишилося на рівні підручника з біології. Як це було – в архівних фото. *Бабель*. 2020. URL: <https://babel.ua/texts/55076-65-rokiv-tomu-v-srgr-znovu-legalizovali-aborti-jihnya-kilkist-zroslo-do-semi-milyoniv-na-rik-a-seksualne-vihovannya-tak-i-lishilosya-na-rivni-pidruchnika-z-biologii-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto> (дата звернення: 03.08.2022).

4. Конституція Ірландії от 29 декабра 1937 г. *Конституційна Асамблея: електронна бібліотека НБУВ*. URL: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php> (дата звернення: 03.08.2022).

5. Верховний суд США скасував рішення щодо права на аборт – Байден відреагував. *Українформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3514559-verhovnij-sud-ssa-skasuvav-risenna-sodo-prava-na-abort-bajden-vidreaguvav.html> (дата звернення: 17.09.2022).

6. Свеженцева І. Заборона на абортів у США: що відомо і які можуть бути наслідки. *Суспільне. Новини*. 2022. URL: <https://suspilne.media/255295-zaborona-na-aborti-u-ssa-so-vidomo-i-aki-mozut-buti-naslidki/> (дата звернення: 17.09.2022).

7. Хоменко С. Заборона на абортів розколола Польщу. Чим закінчатся протести. *BBC NEWS Україна*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55033971/> (дата звернення: 12.09.2022).